

Annika Nordström

”Den lille röe skomakaren i Haga”

Alfred Lidholms skillingtryck från

Göteborg 1885–1910¹

1883 flyttade, den då 44-årige, skomakaren Alfred Lidholm tillsammans med hustru och tre barn från Floby i Västergötland till Karl Johans församling i Majorna. Ett värkande ben och konkurrensen från "de fördömda skofabrikerna" gjorde att Lidholm så småningom "tog avsked av lästen" och mer eller mindre på heltid ägnade sig åt att skriva historier på bygdemål och visor med dagsaktuella ämnen från livet i Göteborg. Dessa lät han trycka på egen bekostnad och utgav under signaturen A. L-m.

Visorna spreds i skillingtryck, en trycksak som fick sitt sista och största uppsving från 1880-talet och fram till 1910–1920-talen. Runt sekelskiftet kostade en visa tio öre – ibland fem. En falsad A4-sida blev till ett häfte om fyra sidor, som förutom visan kunde innehålla en rolig historia och reklam – för Münchens öl eller Carl Jonssons affär, men framförallt för Lidholms egna trycksaker, som också såldes "i parti mot hög rabatt". Ibland låg skillingtrycket inneslutet i ett kuvert med någon säljande text på framsidan. Berättelserna publicerades på liknande sätt. Alfred Lidholms trycksaker såldes framförallt till Göteborgs arbetande befolkning och salufördes på gator, torg och Lidholms egen hemadress, i boklådor och cigarrbutiker, men också på den kringliggande landsbygdens marknader och exercisplatser.

Lidholms produktion av skillingtryck ingår i ett större sammanhang i en tid när det fanns nya möjligheter att trycka och sprida stora upplagor. I Stockholm fanns Sveriges ledande visförläggare, Julius Chronwall, vars förlag- och postorderverksamhet startade på allvar 1879, och från och med 1893 gick under namnet "Svenska Snäck- och Visförlaget" (Danielsson 1979:121, 80)¹. Vid tiden omkring sekelskiftet utgav också Nils Lindström sina första skillingtryck och etablerade 1903 Malmö Visförlag (Kjellgren 1987:99–100). I Göteborg hade Lidholm från sekelskiftet en stor konkurrent i signaturen Carles W:n, vars nyhetsbetonade visor ofta berör samma ämnen som A. L-m. själv tar upp.

Jag har i olika arkiv hittat över trettio berättelser och ett hundratal visor av Alfred Lidholm, en del av dessa har utkommit i upp till sex upplagor. Enligt reklamen på baksidan av trycken har några landsmålshistorier sålt i över 30 000 exemplar, men detta

---

¹ Publicerad i *Vardag som vetenskap* 1997: Red. Håkan Andréasson m.fl. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige. (Även i *Noterat* 8, 2000: Svenskt visarkiv.)

kan lika gärna vara ett försäljningsargument. Man kan också räkna med att hans trycksaker nådde människor indirekt, eftersom visorna sjöngs och skrevs av i handskrivna visböckerⁱⁱ. Lidholm anlidade flera olika tryckerier. Under några år, från och med 1894, använde han sig av Ny Tids tryckeri, vars kassaböcker finns bevarade. Ny Tid var då en socialdemokratisk arbetartidning med två år på nacken, som utkom med ett nummer i veckan. Tidningens egen upplaga under 1894 var 600 ex. (Engblom 1980:363). I november månad lät Lidholm vid fyra tillfällen trycka visor. Upplagorna varierade mellan 2 000 och 4 000 exemplar. Sammanlagt trycktes 12 000 skillingtryck av märket A. L-m. under denna månad. Tryckkostnaderna uppgick till 39:80. Det kan röra sig om olika visor, men troligen är flertalet samma visa i flera upplagor, och handlar om ett morddrama på Kungsgatan i Göteborg. Man skulle kunna tro att skomakaren blev rik. Så var inte fallet; upplagorna var nämligen inte så stora andra månaderⁱⁱⁱ.

Skomakare Lidholm skrev i en "folklig" stil, som måste ha varit bekant för publiken. En del berättelser bygger på sägner som han antagligen har hört berättas under levnadsåren i Västgötabygden. Stil och innehåll sammanfaller delvis med annan dialektlitteratur som utgavs från och med 1870-talet och tjugofem, trettio år framåt i tiden (Jansson 1975). I visorna finns formler och uttryck som ofta förekommer i den visrepertoar som var vanlig på landsbygden under 1800-talet. Han börjar gärna med variationer på orden "En visa vill jag sjunga..."^{iv}. Visorna publicerades utan noter, men var skrivna till kända melodier, som köparna förmodades kunna. De var många gånger dagsaktuella, och har antagligen bara varit i ropet under en kort period. A. L-m. bringar nyheter om mord, eldsvådor och andra olyckor, han skriver om rikspolitiken och strejker, om nya maskiner, elektriska spårvagnar, frälsningsfröknar, brännvinsfrågorna, civiläktenskapet, om olika personer och arbetsplatser.

Alfred Lidholms första berättelse publicerades 1885. Under kommande tjugofem år var han som mest produktiv. Efter 1910 tycks utgivningen ha blivit mer sporadisk. Hans visor och historier skrevs i en brytningstid när "mycket av det gamla ifrågasattes och det nya ännu inte hade fått fastare form" (Skarin Frykman 1990:251), under en tid när folkrörelserna tävlade om människors uppmärksamhet. Till skillnad från samtida förläggarkollegor runt om i landet skrev han alla sina visor själv, och så gott som alltid om dagsaktuella frågor. Skomakare Lidholm verkar ha varit en man med åsikter om det mesta, men ingen kan veta vad han faktiskt tyckte och tänkte. Vi vet emellertid vad han skrev, och att han gjorde det i allra högsta grad för att överleva. Han kan ha anpassat sina texter efter publikens smak, för att få sälja mer. Men han måste då ha fångat upp en del av tidens tankar bland den arbetande befolkning som var hans kunder, som han många gånger gjorde sig till talesman för och vände sig direkt till, speciellt i visorna. Därför skall jag här se närmare på några av de tankar som kommer till uttryck i hans texter. Hur förhåller sig Lidholms skrifter till samtiden? Hur förhöll han sig till folkrörelserna? Vilka var hjältar, skurkar och narrar i hans massproducerade texter?^v Vilka var Lidholms egna förutsättningar och utgångspunkter, vad hade han för position i samhället?

Hantverkare från landsbygden kommer till stan...

Även om Lidholms skillingtryck till viss del skiljer sig från de mest framgångsrika, samtida kollegornas i Stockholm och Malmö förenas upphovsmännen av likartade sociala bakgrunder. De kom alla från landsbygdens hantverkar- och soldatgrupper^{vi}.

Alfred Lidholm föddes år 1839 på gården Sveaholm i Skånings Åsakas församling nära exercisheden Axvall i Västergötland. Han var son till en skomakarmästare, som också var arrendator, och kom i lära hos sin far. Någon längre skolgång blev det nog inte, men läsa och skriva kunde han uppenbarligen. Hans bakgrund bör ha inneburit att han dels fick ägna sig åt jordbruksarbete, dels skomakeri, och att han så småningom även gav sig ut på gesällvandring runt om i Västergötland. Han blev också sin egen mästare. Lidholm gifte sig vid 36 års ålder med 25-åriga Maria Christina Engström från Hjo. Paret flyttade runt mellan olika småstäder; barnen som kom med jämna mellanrum föddes i Skara, Falköping och Floby. Mellan 1880 och 1883 bodde familjen Lidholm vid "Sörby station", där de hyrde del i Huset No 13, mitt emot järnvägsstationen^{vii}.

Redan vid denna tid plågades Lidholm av den benskada som han ådragit sig då han var ute på fälten och stötte emot "ena knäet mot en skarp kant" (GP 1931), och som så småningom skulle göra det svårt för honom att utöva sitt hantverk. Lidholms fru berättar i en tidningsintervju att han ännu inte hade börjat skriva. Men han kom i kontakt med många visor och berättelser när han umgicks med soldaterna på Axvalla. Under gesällåren hörde Lidholm antagligen också en del av de historier som låg till grund för hans berättelser. Flera forskare anser att forna tiders hantverkare många gånger själva var goda historieberättare och förmedlare av nyheter, att de hade stor betydelse för spridning av folklöre. Var det en tillfällighet som gjorde att Sveriges tre ledande visdiktare i "skillingtrycksbranschen" själva var skomakare eller hade fäder som utövade yrket?^{viii}

År 1883 flyttar familjen Lidholm till Göteborg och bosätter sig i "Kjellgrens hus" vid Kusttorget i Majorna, där Lidholm öppnar ett mindre skomakeri, möjligen med plats för två gesäller. Efter ett år får makarna ett fjärde barn. 1885 låter skomakaren trycka *Petter Perssons första och sista Göteborgsresa – Landsmålshistoria från Vilske härad i Westergötland... på bygdemål...* Året därpå går flera berättelser av märket A. L-m. genom pressarna i stans tryckerier. Ett återkommande tema är att lantbor från Lidholms tidigare hemtrakter besöker hans nya stad, Göteborg.

Petter Perssons första och sista Göteborgsresa

Det börjar med en västgötabondes fundering över varför "denne häringe förfärlige rike Oskar Dekson i Göteborg nuligen fått säk ena sussa älle tjenst". Bonden förstår inte riktigt vad det hela handlar om, men prosten där hemma förklarar att Dickson av konungen har blivit adlad, han har blivit insatt "i ett aent stånd". Petter tycker inte att Dickson behöver något stånd, eftersom han har ett så grannt palats, det har han sett med

egna ögon när han var nere i Göteborg för några år sen och sålde kräftor. Så kommer historien om Göteborgsresan.

Petter har av grannen, "darrefara", hört "att di feck 10 eller 12 riksdaler tjoget för kräveckera i Göteborg". Han köper in ett lager kräftor för en krona tjoget och ger sig av. I stan ställer han kosan mot "fiskaflåten" med kräftburen över axeln och försöker få fjorton kronor tjoget, men ingen vill köpa: "å så grina di, å di frågte, om jak va i frå Vastena bårhus, sa di; näe sa jak, jak ä la ifrå Vilske hära i Vestergötland, sa jak. Framåt eftermiddagen börjar kräftorna "kola å". Poliserna dyker upp. Petter får inte sälja "döa krävecker". Två sundhetspoliser (Petter kan inte heller uttala detta riktigt korrekt) kontrollerar korgen med kräftor och Petter åker in i finkan eftersom han inte har några pengar att betala böterna med. Poliserna börjar tycka synd om honom och frågar om han inte känner någon i stan. "– Näe, inga som ä nåt vart mä, sa ja, den ende jak känner så ä dä Oskar Dekson, sa jak, men då sa jak sega di feck stora öga..." Det visar sig att bekantskapen består i att Petter har sett konungen och Dickson när de var på Billingen för att jaga. Han får i alla fall tillåtelse att söka upp Dickson, men blir inte insläppt av betjänten:

– *Jak vell tala ve Herr Dekson, sa jak.*

– *Den får inga böonner tala ve, sa han.*

– *Dä va besönnert, han ä la inte mer än ena menska häller, sa jak.*

– *Går du inte din väg, bonne, så skeckar jag ätter en klockstapel, sa han...*^{ix}

Poliserna förbarmar sig till slut över Petter och släpper hem honom utan böter. Innan han lämnar stan går han för att leta upp sina kräftor, men de är borta, stulna. Då får han i fiskstånden, för första gången i livet, syn på "krävecker så stora som åttedars gamla barnunga". Det visar sig vara hummer "å de va sånna som 'darrefara' Johan hadde sett, när han var nere i Göteborg". Mot slutet kommer ytterligare en fundering om Dickson och "denne häringa ärebefattninga".

Till stor del stämmer historien bra överens med övrig landsmåslitteratur från senare delen av 1800-talet, den litteratur som ofta på tillgjord dialekt drev med "landsbons kontakt med utslag av den moderna utvecklingen" (Jansson 1975:105). Petter framstår som lite dum och efterbliven, han lever kvar i det gamla. Han känner inte till stadens benämningar utan talar om postelinsklockstaplar och sonhetspolicer. Dessa berättelser bör ha haft en dubbel verkan; samtidigt som landsborna fördummas markerar Lidholm sin egen och andras nya identitet som "göteborgare". Vid denna tid var det fint att höra till stan och nedvärderande att kalla någon för "bonde" (Skarin Frykman 1990:211). Men bonden Petter har en dubbel roll. Han får också, i sitt mindre vetande, säga en del sanningar om livet i stan: ingen människa är märkvärdigare än att Petter kan ha "ett horn i sia te honom" – inte ens Oscar Dickson, en av Göteborgs mäktigaste män. I denna roll utmålas Petter mer som den ofördärvade landsbon, en som utifrån sina utgångspunkter och med hjälp av språket kan ta ner "de höga" på jorden. Nej den där Dekson "konne allt rea säk ändå på sina store räntepenga, utan te å fika ätter mera".

Motivet med landsbon som kommer till stan återkommer i *Marknadsresan eller en westgötabondes lustiga och intressanta äfventyr i Göteborg...* Denna gång handlar det om ett besök på Larmässemarknaden. Bonden Lars ställs ideligen inför situationer som han inte behärskar eller känner till, och han gör bort sig gång på gång. Han försöker uppträda som en herreman, dricker för mycket punch, går vilse och hamnar på fel hotell. Han städslar en piga och en dräng på "pigemarknaden", men det visar sig vara en servitör och en servitris, som inte alls vill hjälpa till med kor och grisar. Han blir lurad av en vacker flicka. Komiken uppstår när bonden överträder gränserna för sitt givna sammanhang: så fort han sätter sin fot i stan och när han där låtsas vara något som han inte är, i detta fallet herreman. Men här finns också samhällskritik. På Henriksberg upprörs Lars över hur två "nyktra ock ordentliga arbetare" vägras servering.

Ett annat ämne som ofta återkommer i Lidholms berättelser är "gamle kungen", Karl XV, och hans stora hjältemod. En del historier uppges vara uppptecknade på exercisheden Axvall och läggs i munnen på en gammal "knekt" eller soldat.^x Kungen är folklig – han deltar i "alla möjliga danser och tillställningar", han svär, är otroligt stark och älskar ett rejält nappatag, men är alltid god och rättvis. Det finns ingen hejd på dessa berättelsers beundran för kungen. Vid något tillfälle sammanförs han med Oscar Dickson, som tycker att kungen talar alldeles "för fritt" med enkelt folk, men får svaret "Fritt folk och fritt språk har jag alltid aktat, och vill jag hoppas att du, min käre Oskar, icke finner dig generad, om jag samtalar med en ärlig och rättskaffens svensk bonde". Historikern Peter Burke har visat hur "regenten", åtminstone fram till 1800-talet, utgör en huvudtyp av hjälte i den folkliga diktningen, och menar att detta kan "avslöja en del av folkets inställning till auktoriteter" (1984:173). Ett återkommande motiv är att kungen klär ut sig och går runt i landet för att ta reda på "sina undersåtars hemligheter" (aa:175). Detta motiv förekommer också i Lidholms historier om Karl XV, som gärna strövar runt inkognito på soldatheden. Kungen förekommer också i en sagomässigt utformad berättelse *Bruden på Kinnekulle eller Carl XV:s skyddsling*, där han räddar en flicka från att gifta sig med den otäcka läsare som hennes pappa har utsett. När han dyker upp på flickans bröllop, nästan som en övernaturlig räddare, är han enkelt klädd och blir först inte igenkänd. På så sätt får han också del av sina undersåtars stora och oförställda beundran.

Invalid ledamot i Westgöta Landsmålsförening...

1886 är det ånyo dags för tillökning i familjen. Samma år blir Lidholm invalid som ledamot i Westgöta Landsmålsförening i Lund, dit han till "Herrar styrelsen" skriver att han visserligen anser sig vara "för ringa", men känner sig smickrad över medlemskapet. Han har även skickat dem en av sina egna landsmålsberättelser:

Angående något arvode för densamma kan jag hvarken begära häller påräkna men som jag hela denna vinter liggat sjuk 2 1/2 månad på sjukhus samt en lång tid i eget hem äfven som stor familj samt för ett par år sedan gjorde en förlust på något öfver 4.000 (?) kronor för en borgen är min ekonomiska ställning nu för tillfället ganska svår och

som jag genom svår reumatism är oförmögen att med arbete förtjena mitt och min familjs uppehälle har jag slaget mej på detta s k skriftställer...^{xi}

Familjen bosätter sig på ytterligare en adress i Majorna. 1889 föds ett sjätte barn. Kanske är det ekonomiska svårigheter som gör att de flyttar tämligen ofta – i maj 1889 till Eklundsgatan, i slutet av februari 1891 till Wegagatan och i början av maj samma år till Götgatan:

Det var då ett tvåvånings stenhus med ett bageri och en skrotaffär på undre botten och uppför trappan i II våningen hade L sin bostad med skomakeriverkstad. Våningen bestod av en tre, fyra rum – och Lidholm brukade ibland hyra ut rum till emigranter när det passade sig. För att komma in till skomakeriet fick kunderna gå genom köket. Skomakeriet på Götgatan fick han till slut låta en gesäll sköta, han hade inte tid själv med detta – visor och berättelser tog hela hans tid i anspråk och förtjensterna härå voro goda.^{xii}

"En ny och glad visa..."

Även om landsmålshistorierna dominerar Lidholms utgivning under de första åren skriver han också en och annan visa. Så småningom skall förhållandet bli det omvända. Visorna handlar nästan uteslutande om stan och dess invånare. De talar också ett annat språk än landsmålshistorierna, utan dialekt och mer rakt på sak. 1886 kommer några *Glada versar om den stora Kongressen, Fackföreningarne och Socialismen samt det kungliga besöket*. I visans text utmålas socialismens tankar på ett konkret, men utopiskt sätt:

Och Fürstenbergs, Diksons och Wilsons miljoner

Här skola utdelas i lika portioner

Och när dessa herrar en gång blifva pank

Får Wilson sjelf stufva och Dickson dra plank

Samtidigt som texten lyfter fram orimligheter i den socialdemokratiska agitatorns, skraddaren August Palms, framtidsvisioner är den inte avvisande till de nya tankegångarna.

1887 eller -88 skriver Lidholm *Göteborgs och Sveriges Nya Tullvisa*, ett starkt angrepp mot "lantpatronerna" och tullvännerna – "mammonsträlarna". Till en glad melodi – "Amanda satt med en krans i håren" – och för tio öre kunde man sjunga:

Ni riksdagsmän som stiften lagar

*vid riksdan sitta med stora magar
och gods och guld uti öfverflöd
Ni vet tyvärr ej om någon nöd...*

1892, i lägenheten på Götgatan, ökar han produktionen av visor. *En frälsningsfrökens nattliga bataljer* blir antagligen en storsäljare eftersom den återutges i åtminstone sex olika upplagor under de kommande åren. Här är det en annan av de nya folkrörelserna som hamnar i fokus. Lidholm ansluter till en kategori visor som inte är helt ovanlig i Sverige vid denna tid; de gör narr av frälsningsarmén, speciellt de kvinnliga medlemmarna, som i sina uniformer antagligen ansågs utmanande och ofta utmålades som lättfotade (Jansson 1990). Lidholms visa handlar om en man som blir frälst av en fröken i armén och är "en skrift för herrar och frisinna damer men icke för barn". Vad den frälsningen går ut på är kanske inte så svårt att räkna ut, och det går också illa för frälsningsfröken^{xiii}:

*Nu har hon afsked tatt af sin armé, fallera
På Eklundsgatan nu gjort sin entré, fallera
Och frälsar gör hon der på samma vis, fallera
fast frälsningen benämnes där kurtis...*

Mest tid i anspråk under detta år tog säkert en *Poetisk minnesruna öfver den store och riksbekante grosshandlaren och riddaren af kungliga nordstjerneorden herr D. O. Francke...* Den utkom i minst fyra olika upplagor och bör därför ha sålt bra. På tryckets framsida kan man också läsa att det handlar om en "Satirisk skämtdikt i 22 vers af A. L-m", och "OBS! Detta blir en visa att sjunga så länge världen står".

Grosshandlare Francke var en framträdande och omdiskuterad person. Han var delägare och ägare till en rad firmor, bl.a. ingick Rosendahls Fabriker med ett stort pappersbruk i Mölndal i Franckes koncern. Han var också ledamot av Göteborgs Stadsfullmäktige. 1871 grundade han tillsammans med en rad andra "framstående" göteborgare ett kreditinstitut, Göteborgs Handelskompani, och sysslade under 1870-talet med något som kan liknas vid aktiespekulation. Francke gick i konkurs 1879, dessförinnan hade han varit inblandad i en rad tvivelaktiga affärer. Han dog hastigt 1892 (Attman 1963:145–156, 244–246).

Lidholms visa handlar om hur satan kommer för att hämta Francke – de har haft ett kontrakt, och den onde har aldrig haft en "bättre minister". Francke har aldrig gjort något gott, han har "pryglat och svält sina slavar", han har "skändat" kvinnor. Men Francke lyckas till och med lura satan. Han ber om respit till sin begravning, och när

den onde skall hämta honom har han redan låtit "bränna sig". Satan får nöja sig med askan, och den håller han ännu på och sår "så skurkar dä få vi nog år ifrån år".

Under samma år utkom ytterligare en visa om Francke under rubriken *Bilaga till Franckes Minnesruna eller Konsten att bli en stor och rik man* och "alla som läst Franckes Minnesruna böra också läsa denna, emedan det ena har sammanhang med det andra.". Texten beskriver olikheterna inför lagen, hur den fattige som stjäla minsta lilla brödmula genast åker fast – till skillnad mot höga herrar som Francke:

Farväl därför all tro på heder

Åt helsefyr den genast bär

Ty hedern blott till armod leder

Då skurken kan bli miljonär

"Den lille röe skomakarn i Haga"

1894 flyttar familjen Lidholm in i två rum och kök på Kaponiergatan 17 i arbetarstadsdelen Haga – den adress som finns angiven som försäljningsställe på flertalet vistryck. Ena rummet hyrdes ut till en inackordering. I resten av lägenheten trängdes två vuxna och sex barn. Vid denna tid bör Lidholm helt och hållet ha upphört med skomakeriet. Värken i benet blev värre med åren. Han led också av "sömnlöshet i otrolig grad" och blev "allt mera oförmögen till arbete" (GP 1931). Den före detta skomakaren brukar vandra omkring i stan, med väskan över axeln, och sälja sina trycksaker till cigarrbutiker, boklådor och människor på gatan. Ibland gör han försäljningsresor till landsbygden och besöker ofta exercisplatserna. Det är nu som han börjar trycka sina visor på Ny Tids tryckeri, och skriver *Några allvarliga och rörande versar om det förfärliga Morddramat på Kungsgatan den 21 november 1894...* Det rör sig om ett svartsjukedrama, där en ung, sviken man tar livet av sig själv och dödligt sårar sin före detta fästmö med tjugo knivhugg. Hon avlider efter några dagar. Lidholms barn får hjälpa till med försäljningen, sonen Fritiof berättar:

Den dagen minns jag väl – redan tidigt på morgonen hade min far varit nere på tryckeriet och hämtat visorna som jag skulle sälja. Det hade ej varit tid att 'falsa' dessa – utan jag fick springa iväg med dem – ovikta på armen. När jag kom in på Husargatan där den unga flickans föräldrahem låg – var det granrisat utanför och en hel del folk hade redan samlats däromkring i grupper. Att det inte var så värst passande att springa och sälja visorna mitt för sorgehuset tänkte jag som 10-åring då inte på. Jag hann inte så långt upp på gatan förrän folk kände igen mig och misstänkte vad det var frågan om. Man slet och rev visorna ur händerna på mig och fickorna fylldes så småningom med småslantar. I detta sammanhang kan nämnas att enbart denna visa gick ut i ca 10 000 exemplar.^{xiv}

1897 föds makarna Lidholms sjunde barn. Alfred är nu 58 år och hans hustru 47. Någon gång kring sekelskiftet kommer *Skomakarns avsked af lästen och alla vackra ben – eller skillnad på tiden förr och nu i anledning af de fördömda skofabrikerna*:

*Den förste här i Sverige som vållat nöd och sorg
och gjort skomakaren den största smärta
är den fördömde Carlsson i staden Venersborg
så svart som beck är säkert ock hans hjärta
och sedan kommo flera och satte upp fabrik
Skomakarn blef utarmad och fabrikörn blef rik
och samlar millioner i sin kista*

Här avviker synsättet från den mer positiva bild av fabriksarbetet som förekom bland de fackligt engagerade arbetarna inom skomakerinäringen (Skarin Frykman 1988). Lidholm betonar istället forna tiders "skomakaridyll", som var som "rena paradiset". Men ungefär samtidigt och i serien "De gladas bibliotek" utkommer *En glad visa om Maskinen och alla dess egenskaper och fördelar*:

*Det bästa på jorden så är det maskin
ty den är den drifvande kraften uti industrin...
maskinernas lofsång den skola vi sjunga
de äro en glädje för gamla och unga
ty kvinna som man, inte undvara kan – en maskin*

Nu följer en lång rad visor om aktuella händelser och personer, om Andrée och hans luftballong, om cirkusdirektör Corradini som störtade med sin häst på Lorensberg, om brottslingar och mystiska bränder. Han gör ett nytt angrepp på Frälsningsarmén, som 1895 hade flyttat in i den gamla Varitélokalen vid Allégatan. I en efterskrift på prosa heter det att "större humbugsmakeri ännu aldrig har funnits i världen".

Men det finns också hjältar i staden Göteborg vid denna tid. En sådan är den starke slaktaren i saluhallen "våran Gustavsson" som 1896 begår en brottningsmatch mot den turkiske hovbrottaren Mehmet Efendi, och tillägnas en visa, där han prisas för sitt lugn och sin styrka. När Gustavsson hastigt dör 1903, endast vid 38 års ålder, publiceras en *Minnesruna över vår käre Gustavsson, på begäran utgifven af A. L-m.*

Det är så tyst i Saluhallen, hvem saknas där?

Jo, den ädle hjälten han är nu fallen, han finns ej mer

Hans bortgång den har väckt allmän sorg

hos man och kvinna i Göteborg

En som på liknande sätt prisas efter sin bortgång är poliskonstapel 49 Hedén, som mördades under pingsthelgen år 1900, vilket väckte stort uppseende och startade en debatt om polismännens utsatthet (Bergman 1990:163). Lidholm hyllar Hedén i flera visor, där han framhåller poliskonstapelns fridsamma, hederliga och plikttrogna natur och att han dog i tjänsten "som en krigsman på sitt fält".

Om Frälsningsarmén utgör ett populärt ämne i Lidholms visor, så kan de ändå inte mäta sig med alla texter som har anknytning till alkoholdebatten och nykterhetsrörelsen. Visornas inställning i denna fråga är inte entydig. Här finns snarare exempel på tidens olika, och ibland motsatta, åsikter. I en *Fyllerivisa tillegnad Göteborgs samhälle och styrespinnar samt hela svenska folket* (1897) kritiseras "myndigheterna" för att de dels skäller på arbetaren för att han är full, dels lägger krogarna så att arbetaren måste passera^{xv}. Även här finns orättvisor:

Och är arbetar'n lite sne

så kan var menska detta se

ty han får traska vägen fram

till sin och likars skam

När herren full från krogen går

en droska framför dörren står

i den han genast vräkes i

för att osynlig bli

En del texter är klart emot restriktioner och arga inlägg mot prishöjningar och skatter på öl och brännvin. Här finns också en hyllningsvisa till stans krogar, *Rutan och Dampen...*, på vilka ställen "jag nubbat mång hundrade gånger, och nubbat bort byxor samt rock och kalsonger...". "Rutan" har, liksom den gamla varitélokalen, fått nya hyresgäster och "der kommer nu hållas godtemplarfäster". Men visorna klagar också över alkoholens verkningar. Då beskriver de ofta brott i samband med alkoholförtäring, som i *Fyllans förbannelse* från 1910, som handlar om tre mord i Göteborgstrakten. Där sägs att alkoholen är "den pestböld som är roten till alla brott som sker" och borde förbjudas. Någon tid därefter utkommer, "författad på mångas begäran", en ny klagovisa över den priset höjda nubben.

Vid tiden runt sekelskiftet börjar Lidholms texter ger en mer entydigt positiv bild av arbetarrörelsen. Kanske är det nu som han får tillnamnet "den lille röe skomakarn i Haga"^{xvi}. Det finns också många "heta" frågor att ta ställning till. I samband med bageriarbetarkonflikten 1902 tar visorna, liksom den allmänna opinionen, klart och tydligt bageriarbetarnas parti gentemot de strejkbrytare, så kallade "svarta gesäller", som kom från Tyskland (Skarin Frykman 1987:265).

Ett råd jag gifver och denna domen jag fäller

Afskedar ni snart ej edra svarta gesäller

Så skickas dessa långt upp åt bagarebergen

Ty Göteborgarna tycka inte om färgen

Samma år skriver Lidholm, förutom alla visor om den nya, elektriska spårvagnen, också om *Storstrejken den 15,16 & 17 Maj*:

Vi längre ej tiga, ej bocka och niga

för att få den rätt, som hvar mogen bör ha

vi vägen skall bana, och svär vid vår fana

att rösträtt vi alla en gång skola ha

Texten är skriven i vi-form och solidariserar sig med arbetarna. Den talar också om framtiden, det är annars sällsynt i skomakarns visor. Ofta får man känslan av att han står lite vid sidan om och att rapporten inskränker sig till det direkta skeendet. Visorna ser och beskriver vad som är fel, kommer med anklagelser i starka ordalag, men innehåller sällan några framtidsvisioner. Någon gång på 1910-talet skriver han visan om *Sömmerskorna på Kjorlaholm och Flickorna på Snöraholms korsettfabrik* "jemte en uppmaning till arbetsgifvarne att mera human behandla sina arbetare". Den är ett starkt angrepp på ägarna till Wettergrens kappfabrik och Karlsson & Starck Korsettfabrik, men handlar inte om att arbetarna i framtiden skall ta över fabriken, utan uppmanar ägarna att inte "svälta ut" sina fabriksflickor.

1909 kommer *Allvar och skämt i 29 värs om den stor Lockouten, Storstrejken, krogarnes stängning samt de utommenderade militärerna* - i flera olika upplagor med tillägg och "senaste nytt". Visan ger en bild av tillståndet i Göteborg under själva strejken. I stan träffar Lidholm bekanta, utkommenderade militärer från Fristad och Axvall och säger: "Hvad fan vill ni här?/Far hem ni te hea mä era gevär" och fortsätter:

Jag erkänner att jag är socialist

men fredlig är jag och ej nihilist

Jag ärligt vill tjäna mitt dagliga bröd

Till maka och barn samt mig själf till min död^{xvii}

Utgivningen under 1900-talets första decennium består också av en hel del återutgivningar av äldre landsmålshistorier, men också en del nya sådana, som *Baronen och Hotellfröken eller Ett äfventyr i Falkenberg*, som återigen handlar om Oscar Dickson, en dominerande person i Lidholms skrifter. Intressant blir det när Lidholm här s.a.s. "vänder på steken" och låter baronen vara den som överträder gränserna för sitt givna sammanhang. Dickson lånar en fiskargubbes kläder och går på restaurang i Falkenberg:

– *God dag, lilla jungfrun, kan man få sig lite mat här?*

– *Ja ä ingen jungfru, förstår han, och här serveras ingen mat till annat än bättre folk.*

– *Så för fasen! Ska det sämre folket inte få någon mat i denna stan då?*

– *Härinne kan I omöjligen få spisa, ty hit kommer snart fyra fina herrar, tre bodbetjenter och en sergeant, och då skulle de naturligtvis bli generade att sitta i samma rum som ni, dä kan I väl förstå?*

Dickson behärskar hela tiden situationen, och den som blir bortgjord i sammanhanget är serveringsflickan. Här finns flera olika budskap. Samtidigt som Dickson på ett sätt blir talesman för det "sämre folket" och visar på orimligheten i att behandla folk så olika får han mothugg av en person i "lägre ställning". Man skall inte gå över klassgränserna, men det finns orättvisor i detta. Här finns också ett förlöjligande över småstaden Falkenberg, där man kan anse att bodbetjenter och sergeanter är "riktiga högdjur".

Slutord

Alfred Lidholm hörde till den stora skara människor som flyttade från landsbygden till stan under 1880-talet. De kunskaper han hade i bagaget var färdigheterna som skomakare och sin läskunnighet. Men han hade också andra tillgångar. Han kom från en hantverkarmiljö där historieberättandet sedan gammalt var betydelsefullt och var förtrogen med en muntlig sång- och berättartradition. När Lidholm inte längre kunde tillverka och laga skor "slog han sig på skriftställer", och lyckades på detta sätt försörja sin familj. Han verkade nästan stundtals som "agitator", något som inte var främmande för hantverkare inom skomakerinäringen enligt Peter Burke (1983:54). Han fick själv göra en "klassresa", men blev aldrig arbetare. Han bodde mitt i arbetarkvarteren, men stod nog ändå lite vid sidan om.

Men Alfred Lidholm står mitt i sin tid. Han skriver inte för framtiden, han skriver i högsta grad för sin samtid; visorna talar till samtidens folk, om samtida problem och händelser. Någon gång ser han tillbaka, men nästan aldrig framåt^{xviii}. De händelser som

han valde att beskriva, som kanske inte var så många per år, måste ha engagerat honom starkt, eller ha haft ett sådant allmänt intresse att han misstänkte att trycken skulle kunna nå höga försäljningssiffror. Han för ut sina texter i ett av tidens massmedier, skillingtrycken, som får ett rejält uppsving i slutet av 1800-talet. Och även om dagstidningarna började bli flera och stadigt ökade sina upplagesiffror, hade de ännu så länge relativt låga sådana, åtminstone under Lidholms första år som skribent (Englund 1980). I Lidholms texter finns en blandning av socialt engagemang och förmågan att kunna "rida på vågorna". Han är visans socialreporter med vässad penna, som själv får sina slängar av "etablissemanget" efter några texter med "udd". Han har ett socialt medvetande, men ett kommersiellt intresse. Han drar sig inte för att slänga in reklamverser för Münchens öl mitt i visorna – antagligen fick han betalt för detta. Han är också sin egen marknadsförare som lägger sig vinn om att fånga upp det som säljer. Han speglar och påverkar tidens anda.

När Alfred Lidholm kom till stan hade han redan ett långt liv med en rad erfarenheter bakom sig. Men han verkar tämligen snabbt bli "göteborgare". Identifikation och solidaritet med stadens arbetande befolkning finns redan i de tidigaste berättelserna och visorna. De fyller ett behov vid denna tid, och hjälper kanske till att bygga upp de nya göteborgarnas identitet som stadsbor^{xix}. Egentligen är antalet lokala visor överväldigande, och orden "Göteborg" och "göteborgarnas" förekommer titt som tätt på skillingtryckens framsida. Men avståndet mellan staden och den kringliggande landsbygden är inte längre än att Lidholm stadigt gör försäljningsresor, speciellt till de olika "hedarna"^{xx}. Där solidariserar han sig med soldaterna och "småfolket", inte med "lantpatronerna". Så fort som Alfred Lidholm skriver om landsbygdens folk använder han sig emellertid av landsmålsberättelsen och dess grova komik. När han skriver om staden är det visorna som talar klarspråk, utan dialekt, och de rapporterar oftast om verkliga händelser.

Lidholm lever i en "brytningstid" (Skarin Frykman 1990: 251). Dubbelheten eller flertydigheten i hans visor och berättelser är uppenbar. I hans landsmålshistorier finns det gamla klassamhället kvar. En del av dessa historier underbygger den bestående ordningen i samhället, men de är motsägelsefulla och talar också om att något är fel i detta system. De flesta skrevs redan på 1880-talet, men de nytrycks och finns till försäljning ända fram till 1917. Här finns många tankar om "bättre och sämre folk". Texterna laborerar ofta med klassgränserna och testar olika slags gränsöverskridande, främst i berättelserna, som även om de utger sig för att vara sanning, har mer av fabulerande i sig. Visorna ser och pekar mer direkt på orättvisorna. De angriper personer och beskriver händelser i nuet, de sänker ofta ner överheten från sina höga positioner. Men de rymmer sällan några tankar om större sammanhang.

Könsgränserna testas inte på samma sätt som klassgränserna. Kvinnorna i Lidholms landsmålshistorier handlar ofta efter gamla mönster. Visorna domineras av män. Några av de kvinnor som blir omskrivna kommer från överklassen och har begått brott för vilka de blir mycket hårt dömda. Frälsningsfröknarna verkar också vara oerhört utmanande och gränsöverskridande. De uppträder självsäkert i sina uniformer med sång

och spel och blir förlöjligade. Men fabriksflickorna på "Kjorlaholm", som sliter och arbetar som djur, får visans medkänsla.

Alfred Lidholm stod mitt i sin tid, men utanför folkrörelserna. Han driver med frikyrkorna, speciellt Frälsningsarmén, men också med Godtemplarna, som i vissa texter beskrivs som självgoda. Han står närmast arbetarrörelsen, men visorna resonerar inte alltid på samma sätt som man gör inom fackföreningarna. Han beskriver sig inte som en arbetare – han kallar sig för skomakare eller f.d. skomakare, skriftställare och författare – men många texter solidariserar sig med rörelsen. Lidholms produktion sammanfaller också i stort sett med de tjugofem år som det tog "för en facklig rörelse att växa sig stark" (Skarin Frykman 1990:27). Till en början är han nyfiket avvaktande. När han under storstrejken 1909, vid 70-års ålder, "erkänner" att han är socialist är han inte ensam om detta. Han är antagligen inte heller ensam om att känna ängslan inför uttalandet (aa: 76). Kanske hans position vid sidan om arbetarrörelsen t.o.m. kunde medföra att hans visor fick större genomslagskraft, att de succesivt kunde påverka dem som också stod utanför, inte genom några framtidsvisioner, utan genom att peka på orättvisorna i samtiden. Det kanske var lättare att ta till sig åsikter av någon som inte var entydig i allt, som kunde locka till skratt med "dumma bönder", som lika gärna spred nyheter om förfärliga mord som den senaste strejken. Lidholm ser ojämlikheter på många håll i samhället, han motsätter sig orättvisor, men är emot förordningar som inkräktar på den personliga friheten. Idealbilden verkar vara rättvisa, medbestämmande och personlig frihet.

Trots att Lidholm ser de svagas orättvisa behandling är hans hjältar ändå män med stor styrka. Gamle kungen, Karl XV hyllas för sin folklighet, sin styrka, klokhet och rättvisa. Den starke slaktaren, vårän Gustavsson, prisas för sitt lugn och sin styrka, polismannen Hedén för att han var fridsam, hederlig och plikttrogen. Hans skurkar är de nya affärsmännen, lurendrejarna, som Francke som till och med tillskrivs förbund med satan. Dickson är inte riktigt lika svartmålad, men han får många gånger symbolisera makten eller överheten, han är antitesen till "vanligt folk" och tas ofta "ner på jorden". Den nye kungen, Oscar II, får också sina slängar och hamnar ibland nästan på "skurksidan". Det är inte vilken kung som helst som är hjälte^{xxi}. Inga kvinnor hamnar bland hjältarna, men i ett fall beskrivs en kvinna, Helga Fägersköld, i lika hårda ordalag som Francke. Om henne skrev Lidholm skrev flera visor i samband med en mordrättegång i Stockholm 1897–98. En av visorna börjar med orden "O himmlens Gud hvilken djäfvul du sändt till verlden i kvinnans gestalt".

Hans narrar, som visorna och berättelserna förringar och driver med, är dumma bönder, fröknarna i Frälsningsarmén, någon läsarpräst, Godtemplarna och en del, men inte alla, präster. Visorna sympatiserar nästan alltid med de svagare i samhället. Men arbetarna eller arbetarrörelsens medlemmar upphöjs aldrig till hjältar. De faller oftare under rubriken orättvist behandlade. Kanske hänger detta samman med att "den lille röe skomakarns" visor inte är visionära. De handlar mer om nuet än om framtiden, till skillnad mot många av de sånger som skrevs inom arbetarrörelsen.

När Peter Burke undersöker vilka som var "hjältar, skurkar och narrar" i Folklig kultur i Europa 1500–1800, och ställer sig frågan varför just vissa stereotyper förekom, hamnar han i ett "svårgripbart" ämne. Han säger att "det övernaturliga" nästan alltid tillgrips som en förklaring till såväl hjältars som skurkars styrka – att övermänskliga krafter tillskrivs hjälten och att skurken ofta står i förbund med djävulen. "Allt som låg utanför vanliga människors erfarenheter krävde en förklaring i termer av det fantastiska" (1984:197–198). Folk såg orättvisorna och klagade över fattigdomen, men de angrep inte "systemet utan individen". Det var inte samhällsordningen som var felaktig, utan de enskilda människorna. Om någon var oerhört rik kunde detta bero på hans pakt med djävulen och inte på brister i samhället. Detta medför att man kunde slå till mot orättvisor, mot skurkar och orättfärdiga individer, utan att "försöka förbättra det sociala systemet" (aa:200).

Peter Burkes undersökning sträcker sig fram till början av 1800-talet, därefter blev det möjligt med "snabba förändringar inom folkkulturen" (aa:312). Men en del av dessa äldre föreställningar finns faktiskt också i Alfred Lidholms diktning med rötter i en muntlig, folklig, tradition, men som publicerades ca hundra år senare. Där är Karl XV övernaturligt stark och uppträder nästan som en "deus ex machina" på en flickas bröllop, en flicka som inte tänker trotsa sin faders auktoritet, utan istället lägger sitt öde i händer på en man i ännu högre ställning. De skurkar som angrips är ofta enskilda individer, men här finns också, jämsides med äldre förklaringsmodeller, ett nytt medvetande om sociala sammanhang. Francke har t.ex. vunnit sin rikedom genom förbund med djävulen, men samtidigt som han är en skurkaktig, enskild individ är han också en representant för en hel samhällsklass.

Lidholms barn fick, så länge de var små, hjälpa till med att sälja hans visor, men de blev inte skomakare. En blev sjöman, en annan "ångbåtskommissionär", en tredje "sydde kravatter", vilket även fru Lidholm lär ha gjort där hemma vid köksbordet. En svärdotter till Lidholm tror att familjen stundtals fick hjälp från fattigvården. Hon träffade Lidholm med jämna mellanrum från 1913 fram till hans död 1919^{xxii}. Under denna tid arbetade han aldrig som skomakare. Oftast satt han för sig själv och skrev på jungfrukammaren. Lidholm fick en kunglig begravning. Det var "täckan på hästarna, en stilig likvagn och den populära prästen Isaac Béen förrättade jordfästningen". I tidningarna fanns notiser vid hans bortgång. Göteborgs Posten kallade honom för "ett göteborgsoriginal". Alfred Lidholm hade blivit göteborgare. Men hans visor var redan något förflyktigt^{xxiii}:

Så gott som varje upprörande händelse, som mord, olyckshändelser och dylikt under en lång följd av år, ha blivit satta på rim av A. L-m. Men hans "folkliga" musa försökte sig också på mer skämtsamma saker och bygdeberättelser och det skulle bli en ganska diger samling om alla hans visor sammanfördes. De äro alla av den typ, som äro kända genom 'visor tryckta i år', vilka säljas i snusbutiker och av kringvandrande försäljare. Många av hans visor blevo på sin tid nog så kända och sjöngs flitigt i de bredare lagren så länge motivet var färskt. Och sedan blevo de glömda (GP 1919-10-09)

KÄLLOR

Arkiv och bibliotek

Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund

Landsmålsföreningarnas handlingar

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Kungliga bibliotekets skillingtryckssamling

Landsarkivet och Pastorsämbeten i Göteborg:

Skånings Åsakas-, Skara-, Falköpings-, Flobys-, Carl Johans-, Domkyrko-, Kristine-, Masthuggets-, Oscar Fredriks-, Annedals församlings arkiv

Musik i Väst

Göteborg och Bohuslän i visans uppteckningar (GOBIV)

Göteborgs Stadsarkiv (GSA) med Folkrörelsernas arkiv (FAG)

Gamla Kvarnbergspojkar

Ny Tid (Tryckeri AB Framåt)

Svenskt Visarkiv

Universitetsbiblioteket, Göteborg

Alfred Lidholms skillingtryck

Litteratur

Attman, Artur 1963: *Göteborgs Stadsfullmäktige 1863-1962*. Del 1:1. Göteborg: Elanders.

Bergman, Kjell 1990: *Poliser - mellan klassförtryck och brottsbekämpning*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Burke, Peter 1983: *Folklig kultur i Europa 1500 - 1800*. Malmö: Författarförlaget

Danielson, Eva 1979: "Hufvudet att författa med och benen, när böckerna skola säljas". Om J. H. Chronwall, naturpoet, visförfattare och vandrare bokförsäljare. I *Sumlen, Årsbok för vis- och folkmusikforskning 1979*. (Red: Jonsson, Bengt, R.) Stockholm: Svenskt visarkiv och Samfundet för visforskning.

Danielson, Eva 1981: "Visan författad, satt och gjuten af Chronwall. Om Svenska Visförlaget och bröderna Chronwall. I *Sumlen, Årsbok för vis- och folkmusikforskning 1981*. (Red: Jonsson, Bengt, R.) Stockholm: Svenskt visarkiv och Samfundet för visforskning.

Dégh, Linda 1969: *Storytelling in a Hungarian Peasant Community*. Bloomington, IN.

Ek, Sven B. 1974: *14 augusti 1894*. En bok om arbetarna i bokbinderi och emballageindustri i Lund. Etnologiska sällskapet i Lund: Robek-Konsult.

Ek, Sven B. 1984: Tunnbindaren och det föråldrade samhället. Om klasskamp 1887 och kulturmönster på 1980-talet. I *Saga och Sed*. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 1983 (utg: Elmevik, Lennart). Uppsala.

Engblom, Lars-Åke 1980: *Arbetarpressen i Göteborg*. En studie av arbetarpressens förutsättningar, arbetarrörelsens presspolitik och tidningskonkurrensen i Göteborg 1890-1965. Meddelanden från Ekonomisk-Historiska institutionen vid Göteborgs Universitet 46.

Göteborgs Posten 1919-10-09, 1931-08-22, 1931-08-29

Jansson, Sven-Bertil 1975: *Folket, de bildade och landsmåls litteraturen*. Svensk dialektdikt 1875 - 1900. Acta Universitatis Umensis. Umeå.

Jansson, Sven-Bertil 1990: "Ett samfund av dårar". Frälsningsarmén i svenska och danska skillingtrycksvisor. I *Inte bara visor*. Studier kring folklig diktning och musik tillägnade Bengt R. Jonsson. Stockholm: Svenskt visarkiv.

Kjellgren, Lennart 1987: "Så fort något af intresse händer så utkommer i regeln en visa därom". Om Nils Lindström och Malmö Visförlag. I *Sumlen, Årsbok för vis- och folkmusikforskning 1985*. (Red: Jonsson, Bengt, R.) Stockholm: Svenskt visarkiv och Samfundet för visforskning.

Lidholm, Alfred: se under not 9 samt "arkiv och bibliotek"..

Nationalencyklopedin 14: 1994. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.

Nordström, Annika 1980: *Det hände sig i Göteborg*. Visor från stan. Studieförlaget i Göteborg.

Nordström, Annika 1991: *En visa vill jag sjunga som är alldeles ny...* Studier i nidvisor. C1-uppsats. Etnologiska institutionen, Göteborgs Universitet.

Skarin Frykman, Birgitta 1987: *Från yrkesfamilj till klassgemenskap. Om bagare i Göteborg 1800-1919*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

Skarin Frykman, Birgitta 1988: "Välsigna varje maskin" - om teknikvänlighet bland hantverksarbetare. I *Polhem, Tidskrift för teknikhistoria 1988/1*. Stockholm: Svenska Nationalkommittén för teknikhistoria m.fl.

Skarin Frykman, Birgitta 1990: *Arbetarkultur - Göteborg 1890*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige.

---

i Chronwalls skillingtryck bestod till allra största delen av den visgenre som man i första hand brukar associera med benämningen skillingtryck, och som innehåller mycken kärlek, sorg och ond bråd död, men också tar upp dagsaktuella händelser och sensationer. Han distribuerade sina tryck över hela landet. Varje visa kom ut i flera upplagor, vars storlekar är okända, men den danske kollegan, Julius

Strandberg, sålde under 1884 över 400.000 visor och en del upplagor omfattade 30.000 till 50.000 ex (Danielsson 1981:115-118)

ii Det finns fler titlar av märket A. L-m. En del av hans senare visor som publicerades på Chronwalls förlag finns ej medräknade här. Lidholm gör också själv reklam för visor och berättelser, som ej återfunnits i arkiv. Det verkar inte som om tryckerierna alltid har skickat arkivexemplar till KB av dessa enkla trycksaker (jmf. Danielsson 1981:117). Lidholms visor förekommer också i handskrivna visböcker insamlade av Musik i Väst (GOBIV).

iii GSA, Ny Tid (Tryckeri AB Framåt), Kassaböcker 1894-1897, GIII:2. Tillförlitliga uppgifter finns också från året 1896, då Lidholm beställde trycksaker för 155 kronor. För denna kostnad kan han ha fått ca 47.000 visor, eller något färre tryck om det rörde sig om längre berättelser.

iv Denna inledning (En visa vill jag sjunga o s v) används ofta i lokala nidvisor om olika personer eller händelser under 1800-talet (Nordström 1991:37, 72).

v Historikern Peter Burke utgår från denna frågeställning när han utifrån den "folkliga kulturen" vill utläsa något om "hantverkarnas och böndernas grundläggande attityder och värden i nya Europa" (1983:172).

vi Julius Chronwall (f. 1851) var kanske den som från början hade det sämst. Han var son till en husman och byskomakare i Barahus under godset Torup utanför Lund. Han blev bl. a. vallgosse och målarlärling i Lund innan han gav sig ut på landsbygden för att sälja sina egna dikter och berättelser i småskrifter. Så småningom kom han till Stockholm och lyckades starta ett eget visförlag (Danielsson 1979). Nils Lindström (f. 1863) var son till en husar i Hököpings församling utanför Malmö. Hans förfäder var huvudsakligen hantverkare och soldater. Själv kom han i skomakarlära, flyttade 1868 till Malmö och blev sin egen mästare 1893. Skomakeriet utvidgades efter några år till "handelsrörelse" och visförlag (Kjellgren 1987).

vii Ovanstående och kommande personuppgifter om Lidholm och hans familj bygger på födelse- och dopböcker, husförhörslängder och in- och utflyttningslängder i de i källförteckningen uppräknade kyrkoförsamlingsarkiven (Landsarkivet och Pastorsämbeten i Göteborg), tidningsartiklar i Göteborgs Posten 1931-08-22 (samt -29) och 1919-10-09, en uppteckning i Gamla Kvarnbergspojkars arkiv, Personalia F1:4 (FAG) där Fritiof Lidholm berättar om sin far, en egen intervju 1980-03-14 med Lidholms svärdotter samt uppgifter på skillingtryckens baksidor.

viii Linda Dégh har visat att det bland hantverkarna i Ungern under 1800-talet fanns många sagoberättare. Hantverkare som krukmakare, korgmakare, skraddare och skomakare stod vid en bänk hela dagarna och hade ofta någon som lyssnade och iakttog. På sina vandringar hade de chans att träffa kollegor och lära sig nytt stoff. De förväntades bringa nyheter och kunna berätta spännande historier. Huvudpersonen i flera europeiska folksagor är ofta en hantverkare och själva sagan påminner till sin uppbyggnad om en "gesällvandring" (1969).

Sven B Ek har presenterat en bokbindarmästares egna minnen på vers från gesällåren på 1830-talet (1974), och analyserat en tunnbindares egna visor eller dikter från 1880-talet (1984).

Peter Burke talar också om hantverkarnas egna traditioner och deras förmedlande roll. Kanske stod de, bl.a. på grund av sin läskunnighet, som förmedlare någonstans mitt emellan "den stora och den lilla traditionen" (1983:80). Han har även funnit många exempel på skomakare som inte "blivit vid sin läst", utan också spridit religiösa och politiska läror. Var det "detta stillasittande yrke (som) gav möjlighet att reflektera över livet?" (aa:54).

ix De citerade och omskrivna visorna och berättelserna av Alfred Lidholm har återfunnits i olika bibliotek och arkiv. På Göteborgs Universitetsbibliotek finns flera av hans landsmålsberättelser och några visor förtecknade under författarens namn, även om de är utgivna under signaturen A.L-m. Flertalet visor har återfunnits i Svenskt Visarkiv och deras kopior av Kungliga Bibliotekets skillingtryckssamling, där de ej ligger samlade för sig. En del avskrifter av Lidholms visor finns i Kvarnbergspojkarnas arkiv (FAG) och i Göteborg och Bohuslän i visans uppteckningar (Musik i Väst). Några tryck är i författarens egen ägo, så även en sammanställning över Lidholms utgivning med fullständiga acc.nr.

x Enligt uppgift från Folkminnesarkivet i Göteborg är berättelser om Karl XV:s hjältemod, knutna till olika exercishedar, inte helt ovanliga i uppteckningar efter muntlig tradition.

xi Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund: Landsmålsföreningarnas handlingar

xii FAG, Gamla Kvarnbergspojkar, Personalia F1:4

xiii Sven-Bertil Jansson menar att kvinnan i uniform, som predikar och framstår som stark, har uppfattats som utmanande. I visorna har hon förlöjligats, för egentligen är hon "svag, fallen att förföra eller ett lätt offer för förförelse" (1990:168).

xiv FAG, Gamla Kvarnbergspojkar, Personalia F1:4

---

xv 1865 inrättades "Göteborgssystemet", som genom kommunal kontroll skulle "främja nykterheten". I utskänkingsbolaget som bildades ingick stadens kapitalinnehavare och en del av vinsten gick till välgörande ändamål. "Superiet ansågs som ett stort socialt problem, samtidigt som konsumtionen exploaterades" (Bergman 1990:25-26).

xvi När förf. började visinsamling i Göteborg i slutet av 1970-talet var det många äldre göteborgare som hade hört talas om "den lille röe skomakarn i Haga", även om de inte kom ihåg hans visor. Men redan i slutet av 1880-talet kallas Lidholm för "röd vis-skomakare" i *En visa om Göteborgs vis-skomakare*, utgiven av signaturen Nomen Adjektivum, där det sägs att skomakarns visor är dumma och skandallösa, att han ägnar sig åt personliga och plumpa utfall.

xvii Benämningen "nihilst" kom först i bruk i Ryssland under slutet av 1800-talet, och betecknade någon som med våld ville störta tsaren och som inte "böjde sig för några auktoriteter" (Nationalencyklopedien 14 1994:166-167)

xviii Lidholm såg inte till att tryckerierna skickade in pliktexemplar, han har inte heller efterlämnat något speciellt arkiv för eftervärlden.

xix De många nya göteborgarna var vid denna tid främst arbetare av båda könen och flertalet var födda på den omgivande landsbygden (Skarin Frykman 1990:45-47).

xx Att Lidholms visor också har nått utanför Göteborg har vi också kunnat se i visinsamlingar av senare dato (Musik i Väst, GOBIV).

xxi I Folklig kultur i Europa 1500-1800 skriver Peter Burke... "att vissa regenter var folkhjärtar (innebar) inte att alla var det... Hältekonungen kontrasterades inte sällan mot den aktuelle kungen" (1983:176).

xxii Familjen bodde inte kvar i Haga vid denna tid. Någon gång efter sekelskiftet flyttade de i tur och ordning till Första Långgatan, Andra Långgatan, Stigbergsgatan, Allmänna vägen och 1915 till Majorsgatan i Annedals församling. Där bodde, förutom makarna Lidholm, fortfarande två söner och en dotter. Dottern hade dessutom två egna barn.

xxiii 1931, när Göteborgs Posten gör ett reportage under rubriken "Visa tryckt i år", är Alfred Lidholms visor något mycket avlägset. Men några av Lidholms Göteborgsvisor fick nytt liv i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, bl a genom sång- och musikgruppen Andra Bullar (Silence SRS 4657, 4671) och boken *Det hände sig i Göteborg* (Nordström 1980).